
VILIKOVSKÉHO ROMÁN (ZNOVA) V POSTMODERNOM DUCHU

IGOR HOCHEL

VILIKOVSKÝ'S NOVEL (ONCE MORE) IN A POST-MODERN SPIRIT

In the introduction, the study discusses why the prose writer Pavel Vilikovský is a key personality of Slovak post-modern literature. Afterwards, attention is turned to his novel *Krásna strojvodkyňa, krutá vojvodkyňa* [*Beautiful Engineer, Cruel Duchess*]. Semantic fields of the nouns and adjectives included in the title are explained and connected with the semantics of the novel as a whole. The study observes that the discussed text is a sort of collage comprised of multiple levels or layers. The first part of the text consists of what is essentially a banal story of Ivan whose marriage is going through a crisis, which is why he finds himself a mistress. However, this story remains without a conclusion, which may irritate a hypothetical naïve reader. The author's focus shifts to a writer who – in a manner of speaking – has a double identity. On one hand, there is the identity of a creator with a "noble purpose" and on the other there is the "ordinary citizen" who must face practical matters of everyday life. These two identities are in conflict with each other, and Ivan – the original protagonist of the novel – is involved as well. Vilikovský makes use of the bizarre and of the absurd. The key word of the novel is the adjective *imagined*. The stories are imagined, and the characters are imagined. It is as if reality in and of itself did not exist, but it is only as we imagine. Thus, even what is written cannot be taken entirely seriously. One can see post-modern scepticism in it. Or perhaps hope instead? The novel also considerably resists an intellectual and patient reader who may become confused. However, it can ultimately tell him surprisingly much not only about the nature and futility of writer's craft, but also about his (own) life, the complexity of interpersonal relationships and the absurdity of both individual and societal existence.

Keywords: Slovak post-modern literature, semantic fields, double identity, writer and character, imagined reality, post-modern hope and scepticism, resistance towards the reader

Autori umeleckej literatúry na Slovensku sa združujú vo viacerých spisovateľských organizáciách. Väčšina z nich každoročne udeľuje niektorému svojmu členovi výročnú cenu.

Kniha Pavla Vilikovského *Krásna strojvodkyňa, krutá vojvodkyňa*, o ktorej bude reč, vyšla v roku 2017 vo vydavateľstve Slovart (Bratislava). Tvorca za ňu získal Prémium Klubu nezávislých spisovateľov za prózu.⁽¹⁾

Pavel Vilikovský je stálica na slovenskom literárnom nebi. Túto pozíciu zaujal už od polovice šesťdesiatych rokov minulého storočia, a to aj napriek dlhému odmlčaniu v normalizačnom období. Priznať však treba, že ako stálicu ho vníma úzka skupina intelektuálne orientovaných čitateľov, ktorú tvoria zväčša jednotlivci z literárnych a iných umeleckých kruhov a humanitne orientovaní vzdelanci. Je nanajvýš pravdepodobné, že Vilikovského diela sa nikdy neocitnú v rebríčkoch najpredávanejších kníh, na druhej strane sú jeho prózy vysoko hodnotené kritikou, ktorá ich v kontexte literárneho procesu posledných desaťročí vníma nielen ako kvalitné, ale aj ako dôležité. Patria do rúk vyspelého, či – použijem označenie, ktoré uviedol Stanislav Rakús – múzického čitateľa, vyhľadávajúceho náročnejšiu lektúru, nesledujúceho len príbehovú líniu prózy, schopného vnímať umelecký text v jeho viacrozmerosti.

Pre Vilikovského autorský naturel je príznačné, že nikdy nepíše „obyčajne“, ale vždy ozvláštnene. A práve „ozvláštnené písanie“ spôsobuje, že jeho texty nemusia ulahodiť „bežnému“ čitateľovi, no i to, že aj pre odborníka sú – raz menej, inokedy viac – interpretačným orieškom. Vilikovský sa stále pohráva – s čitateľom i s odborníkom. Literárny kritik vždy musí zvažovať, čo je v jeho texte myslené vážne, čo je hrou či pohrávaním sa, a často má pocit, že mu niečo podstatné uniká, alebo že niečo nepochopil tak, ako mal. Vilikovského texty nikdy nie sú priamočiare, jednoduché na vnímanie, vždy sú viacvrstvové či viacplánové. Spisovateľ pritom využíva pestrú paletu postupov: klasické rozprávanie vševediaceho autora v er-forme, ktoré – pravda – zväčša vzápätí aj spochybňuje, prudkú zmenu zorných uhlov, rezigno-

1 Hlavnú cenu KNS za rok 2017 získala takisto prozaická kniha – román Antona Baláza *Povedz slovo čisté* o posledných rokoch života evanjelického kňaza a významného slovenského literáta Štefana Krčméryho.

vanie na jednoliaty príbeh, hyperbolu, iróniu a sebaíroniu, kombinovanie zdanlivo nesúvisiacich motívov, obracanie sa na čitateľa i jeho zavádzanie, intertextové odkazy, pochybovanie o vlastnej výpovedi či relativizovanie jej správnosti, zahmlenú či dvojité (prípadne i trojitú) identitu postavy, tematizovanie samotnej tvorby textu, teda zdôraznenú textovosť a podobne. Vďaka všetkým týmto atribútom ho naša literárna kritika a vlastne už aj historiografia zaradila do prúdu postmodernity, ba čo viac, vníma ho ako jedného z našich najvýznamnejších postmodernistov, ak nie vôbec najvýznamnejšieho. Dodajme, že oprávnene – pravda, ak nebudeme spochybňovať samotnú existenciu postmodernity, resp. nebudeme tvrdiť, že sme už v postpostmodernej ére. Milan Hamada ho už v roku 1997 v recenzii poviedkovej knihy *Krutý strojdodca* (1996), ku ktorému nás román, ktorý je predmetom tejto úvahy, odkazuje, nazval „postmodernistický existencionalista“ (Hamada 1997). Tento literárny vedec tak jedným dvojslovným označením anticipoval to, k čomu sa postupnou analýzou textov a v dlhšom časovom horizonte dopracoval Tibor Žilka, ktorý sa na Slovensku najviac venoval teórii postmodernity i identifikovaniu slovenskej postmodernity (to sa udialo pred viac ako dvadsiatimi rokmi). Žilka prišiel k záveru, že v rámci stredoeurópskej literatúry možno evidovať dva základné typy postmodernity, a to jej existenciálnu podobu a palimpsestovú podobu (založenú na medzitextovom nadväzovaní), pričom toto základné členenie vztiahol aj na slovenskú umeleckú spisbu (Žilka 1997: 71). Vilikovského najprv priradil do tej palimpsestovej odnože slovenskej prózy, ale neskôr, ho zaradil aj do existenciálnej línie, k čomu muselo prísť, keďže existenciálne tóny sú prítomné už v prvých autorových knihách.

Vilikovský v posledných dvadsiatich rokoch vo svojej tvorbe akoby striedal (hoci nie celkom pravidelne) knihy, ktoré sú napísané takpovediac s plnou vážnosťou a v ktorých naozaj naliehavo zaznieva existenciálny životný pocit, s knihami písanými akoby nevážne, celkom hravo a s dominanciou ironického kódu.

Do tej prvej kategórie patrí napríklad *Vlastný životopis zla* (2009), ktorý možno chápať buď ako dvojnoveľu, alebo ako román v dvoch na seba značne voľne nadväzujúcich častiach. Prvý text knihy s názvom *Krátka extrémna osamelosť Jozefa K.* je príbehom muža, ktorý sa v päťdesiatych

rokoch dvadsiateho storočia ocitá v osídlach Štátnej bezpečnosti, dostáva sa do priamej konfrontácie s ňou a súboj chce vyhrať použitím rovnakých neférových zbraní. Presiaknutý je existenčným ohrozením, ale aj existenciálnou úzkosťou, končí sa tragicky.

Do druhej z uvedených dvoch kategórií sa radí napríklad román *Príbeh ozajského človeka* (2014). Ide o fiktívne denníkové rozprávanie priemerného, naivného človeka normalizačnej éry, ktorý má väčšie ambície, než na aké stačí svojím intelektom. Túžba byť niekým a deformovaná morálka ho privedie až do služieb Štátnej bezpečnosti, pričom svoju pozíciu udavača si sám pred sebou dokáže nielen zdôvodniť, ale aj ospravedlniť. V tomto prípade je však dominantným, konštitutívnym prvkom výstavby prozaického textu ironia, čitateľ má možnosť sa baviť na prozaikových hravých figľoch. Ironia je obsiahnutá už v názve prózy. Ten je zjavnou alúziou na jedno zo vzorových diel socialistického realizmu, román sovietskeho spisovateľa Borisa Polevého *Príbeh ozajstného človeka* (v origináli *Povešť o nastojaščem čeloveke*, 1946): Stvárňuje hrdinstvo vojenského letca Meresjeva, ktorému po zostrení lietadla musia amputovať obe nohy, on sa však naučí lietať s protézami a vracia sa na front. Intertextových presahov je však vo Vilikovského próze viac, protagonista a rozprávač v jednej osobe napríklad uvádza, že nepíše tak dobre ako Arthur Hailey.

Pravda, pre tvorcov spôsob písania platí, že v dielach s prevahou vážneho či až tragického ladenia zohráva svoju dôležitú úlohu aj ironia (ba niekedy i komika), ale, prirodzene, platí i to, že v prózach „nevážnych“, ironických spoza komického vykúka aj čosi až bolestne vážne a tragické.

Mnohé z vyššie uvedených atribútov postmodernity a zovšeobecňujúcich charakteristík Vilikovského tvorby sú príznačné aj pre jeho knihu *Krásna strojvodkyňa, krutá vojvodkyňa*. Istá viacplánovosť (teda minimálne dva plány) i spomenutá prozaikova záľuba v usúvzťažňovaní zdanlivo celkom nesúrodých motívov či protikladnosť sú naznačené už v jej titule. V sémantickom poli substantíva *strojvodkyňa* je obsiahnutý význam *žena pracujúca na poste nezvyčajnom pre nežné pohlavie, žena na rušni* a je s ním spojená skôr predstava nepríťažlivej ženskej v montérkach ako predstava krásneho stvorenia. Ku strojvodkyni sa nám akosi prívlastok krásna nehodí. K slovu

vojvodkyňa by naopak – aj podľa konvencií, ktoré vytvára literatúra či film – bolo adjektívum krásna veľmi priliehavé, hoci z oboch uvedených umeleckých druhov poznáme aj vojvodkyne, grófky a kontesy skutočne kruté. Próza vo Vilikovského chápaní je tu i na to, aby ustálené predstavy a konvencie spochybňovala a obracala naruby, nastavujúc tak zrkadlo aj nášmu videniu seba samých. Kým sa však v novele dostane na scénu krásna strojvodkyňa a krutá vojvodkyňa v jednej osobe a v plnej kráse, udeje sa v nej kadečo iné.

Čitateľ románu je na jeho začiatku (v asi jednej tretiny textu) vťahovaný do diania, ktoré pripomína príbeh zo súčasnosti, aký by vo svojej podstate mohol byť – nebyť Vilikovského osobitého rozprávania – celkom banálny, akoby vystrihnutý z populárnej literatúry s témou manželských a rodinných vzťahov. Autor sa plne sústreďuje na postavu Ivana, ktorý je výtvarník a pracuje v reklamnej agentúre, je ženatý, má syna, pričom jeho manželstvo jej očividne v istej kríze z dôvodu stereotypu. Ivan, hoci má manželku stále rád a plánuje s ňou ďalší život, má z neho pocit nenaplnenosti, preto nadviaže vzťah s inou, vydatou ženou, ktorá je protikladom jeho legitímnej životnej partnerky. Zápletku tohto tematického plánu knihy však predstavuje pozoruhodná okolnosť. Ivan vedie svojho syna na tréning karate a v jednej žene, ktorá tam chodí tiež so synom, spozná svoju niekdajšiu známosť Veroniku, s ktorou sa v minulosti náhle a bez bližšieho vysvetlenia rozišiel. Ivana zaujme, že jej syn sa tiež volá Ivan, začne rátať a dávať si veci do súvislosti, až sa napokon dostáva k myšlienke, že malý Ivan by – aspoň teoreticky – mohol byť jeho syn. Tu sa tento príbeh viac-menej končí, autor nemá s čitateľom zľutovanie. Naivný, ale vlastne aj diskurzívny príjemca môže byť sklamaný, lebo sa nedozvie odpovede na ponúkajúce sa otázky, ktoré by v populárnej literatúre museli byť zodpovedané: Je malý Ivan skutočne synom hlavného hrdinu, veľkého Ivana, alebo nie je? Ako sa vyvinie zvláštny vzťah medzi Ivanom a jeho milenkou? Rozpadne sa Ivanovo manželstvo, alebo bude jeho kríza zažehnaná? Čo sa v jednom či druhom prípade stane s Ivanovým a Andreiným synom Patrikom, ktorý je ľahko zraniteľným dieťaťom?

Hypotetický naivný čitateľ bude sklamaný načisto a zrejme ho to, pokiaľ vôbec siahne po Vilikovského knihe, odradí od ďalšieho čítania. Diskurzívny čitateľ bude v čítaní pokračovať, a najmä ten, ktorý pozná niektoré autorove

predchádzajúce diela, akosi už musel vytušiť, že tvorca sa s týmto banálnym príbehom neuspokojí, že kdesi sa dianie „zlomí“. Napokon, ponúkali sa mu isté signály. Román je členený na kratšie textové úseky, akési sekvencie, a každý z nich sa dôsledne, teda vždy, začína vetou „*Koho by to zaujímalo.*“, po ktorej nasleduje dvojbodka a za ňou pokračovanie v rozprávaní, a končí sa vetou „*Ale koho by to zaujímalo.*“. Autor tiež často požíva adjektívum myslený, teda myslené sú postavy, okolnosti, minulosť i prítomnosť, aj samotné myšlienky postavy. Realita akoby sama osebe nejestvovala, je iba taká, akú si ju myslíme, preto ani napísané nemôžeme brať celkom vážne. Je v tom postmoderná skepsa. Alebo naopak – nádej?

Rozprávanie o Ivanovom živote i prítomnosti sa teda v istom bode končí – celkom neuzavreté. Vilikovský vzápätí naznačí, že je to postava z textu spisovateľa, a začína sa iné rozprávanie, rozprávanie o bytí autora v jeho dvojjednosti (či rozdvojenosti) – v pozícii tvorca, ktorý má „vznešené poslanie“, a v pozícii obyčajného občana, ktorý musí riešiť aj praktické otázky každodenného bytia. Obyčajného občana prozaik nazýva Obyčanom (s. 89): „Pre lepšie rozlíšenie ho budeme nazývať Obyčan.“ Od tejto chvíle sa text stáva kolážou viacerých rovín či vrstiev. Autor (ten z novely, nie Vilikovský) a Obyčan sídlia v jednom fyzickom tele, ale zároveň akoby boli dvaja. Jeden od druhého sa nevedia oslobodiť. Keď Obyčan rieši spomenuté praktické veci, keď sa zamýšľa na svojím životom, v ktorom tiež ochladol jeho vzťah s manželkou, premýšľa o ďalších vzťahoch (napr. so synom), zasahuje mu do toho autor, ktorý, „ako vieme, nemá hmotnú podobu, ale Obyčan si toho votrelca vo svojom tele občas podvedome predstavuje ako vlasatého bohéma v rozgajdanom svetri“ (s. 131). Obyčan zasa zasahuje do autorovho uvažovania. Medzi sebou polemizujú aj o podstate a zmysle umeleckého písania, pričom obaja sú plní pochybností. Zároveň do ich prítomnosti v texte neustále zasahuje aj Ivan so svojím myslením, uvažovaním o riešení svojich malých životných situácií. Keď Obyčan svojmu alter ego – autorovi raz povie: „Ivan je dávno na onom svete, nechajme ho odpočívať v pokoji,“ ten mu odpovie: „Tým by som si vôbec nebol istý“ (s. 130). Vilikovský tu vychádza z obľúbenej tézy prozaikov, ktorí zvyknú hovoriť, že v istom bode písania postavy ich textov začínajú žiť vlastným životom a akoby ony samy diktovali autorovi, čo

o nich ďalej napíše, čo sa s nimi bude diať, no zároveň túto tézu spochybňuje. A skutočnosť sama osebe „žije“ tiež svojím vlastným životom, človek ako keby nemal možnosť ju ovplyvňovať, tobôž nie spisovateľ. Citujem z posledných strán diela (s. 182–183): „Ľudské dejiny sú odkiaľživa, aj práve v tejto chvíli, plné vojen, vrážd, krutého mučenia, znásilnení a iných zločinov proti človeku a ľudskosti, o zvieratách ani nehovoriac. Pretekajú nimi nie potoky, ale rieky krvi, a vymyslené príbehy vymyslených postáv na tom nič nezmenia. Nejakú zmenu, zväčša dočasnú, môžu vyvolať iba vo vedomí jednotlivca.“

A je tu ešte jedna „epická“ vrstva románu. Autor alias Obyčan sa rozhodne písať akúsi rozprávku či skôr pseudorozprávku pre dospelých, ktorej hlavnými postavami je tajuplná žena-vamp, ktorá v minulosti bola prvou československou strojuvodyňou, no keď sa vydala za francúzskeho občana, stala sa vojvodkyňou. V prítomnosti – už ako dáma v rokoch – je opäť na Slovensku a oddáva sa potešeniu a radovánkam s Janíčkom Ptyžanom čiže Petit Jeanom, ktorému narástli prsia. A to je už naozaj príbeh celkom bizarný, na hony vzdialený nielen možnostiam reality, ale aj princípom rozprávky. Sám autor (ten z novely) Obyčanovi o ňom hovorí: „ale so mnou nerátaj. Na také módne literárne výstrelky nemám chuť ani čas“ (s. 132).

A nášmu autorovi – teda Pavlovi Vilikovskému – napokon neostáva nič iné, iba zničiť Obyčana zo sveta: Keď zamyslený kráča „na požičaných nohách“ (s. 183) po Vysokej ulici (zrejme v Bratislave) zrazí ho „čierne Audi A8“ (zaujímavý detail hodný klasického realistického autora), vychádzajúce z podzemnej garáže. Spadne tak nešťastne, že temenom narazí na obrubník a zomrie. Úplný záver Vilikovského diela má skutočne charakter postmoderného videnia sveta a prístupu k nemu (hoci čosi mi nahovára, že náš autor si utáhuje aj zo samotnej postmoderny). Nedá mi neodcítovať posledné dva odseky celé (ibid.): „Upozornenie: V tomto texte boli umiestňované produkty. Všetky produkty vrátane príbehu a postáv sú však len myslené a nemohli by zavádzať vo dverách. Nijaký príbeh nie je skutočný, skutočný je len rozprávač. / Ale to už naozaj nemôže nikoho zaujímať.“

Položme si teda otázku, koho v skutočnosti môže zaujímať a dokáže zaujať, osloviť román *Krásna strojuvodyňa, krutá vojvodkyňa*. Isteže nie každého, nie radového (nech mi je odpustené, že používam tento prívlastok)

čitateľa. Vilikovský je, ako som uviedol na začiatku, uznávaný, vážený i oceňovaný prozaik, ktorého dielo sa však sotva niekedy ocitne na prvom mieste rebríčka najpredávanejších kníh či bestsellerov. Román zrejme bude klásť značný odpor aj intelektuálne naladenému a trpezlivému čitateľovi, ktorý sa tiež môže ocitnúť i v pochybnostiach. V konečnom dôsledku mu však dokáže povedať prekvapujúco veľa nielen o podstate a márnosti spisovateľského remesla, ale aj (o jeho vlastnom) živote, o komplikovanosti medziludských vzťahov a absurdnostiach individuálneho i spoločenského bytia.

---

doc. PhDr. Igor Hochel, PhD.

Katedra slovenského jazyka a literatúry
Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
ihochel@ukf.sk

LITERATURA

HAMADA, Milan

1997 „Postmodernistický existencialista P. V.“; *SME*, 13. 2., príloha Fórum

ŽILKA, Tibor

1997 „Existenciálna a palimpsestová próza“; in idem, *Od moderny k postmoderne* (Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa), s. 71–91

2000 *Postmoderná semiotika textu* (Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa)